

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

ПЕДАГОГІЧНІ ВИДАННЯ, ПІДРУЧНИКИ І ПОСІБНИКИ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ І ДОРΟΣЛИХ (ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ)

З.В. Гінтерс

***Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи
Національного банку України,
Кандидат педагогічних наук, доцент***

У розділі розглядається педагогічна, культурно-просвітницька діяльність українських громадських організацій і педагогів, їхня роль у справі підготовки педагогічних видань, підручників і методичних посібників для економічної освіти дітей і дорослих на західноукраїнських землях ХІХ – початку ХХ століть.

Ключові слова: економічна освіта дітей і дорослих, кооперація, фахова освіта, культурно-просвітницькі товариства, товариства «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар», Ревізійний Союз Українських Кооперативів.

Важливим джерелом для розбудови сучасної системи економічної освіти є теоретичні надбання і практичний досвід вітчизняних і зарубіжних педагогів минулого. В опублікованих працях із проблем просвітньо-економічних процесів на західноукраїнських землях ХІХ – початку ХХ століть чимало уваги приділено педагогічній, науковій, громадсько-економічній та культурно-просвітницькій діяльності українських культурно-освітніх діячів і педагогів,

розроблених підручників, poradників, навчальних посібників і рекомендацій, що є актуальним як цінний історико-педагогічний досвід.

Метою даної публікації є розкриття значення педагогічних видань, підручників та посібників для економічної освіти дітей та дорослих на західноукраїнських землях XIX – початку XX століть, що сприяло підвищенню їх ролі у справі кооперативної освіти, фахового навчання, ефективності господарювання.

Проблемі становлення і розвитку українського шкільництва на західноукраїнських землях, ролі освітньо-виховної діяльності громадських організацій та видатних особистостей у національному вихованні, розбудові системи освіти присвячені наукові праці І. Андрухів, М. Барни, О. Бенци, С.Вдович, А. Вихруща, І. Гаврищака, Д. Герцюка, Т. Завгородньої, І. Курляк, О.Ковальчук, С. Лаби, І. Мищишин, З. Нагачевської, О. Пенішкевич, Н. Сабат, Б.Ступарика, Г. Субтельної, О. Фізеші, О. Яцини, Я. Яціва.

Передові представники інтелігенції, педагоги, організатори й активні діячі громадського й просвітницького руху в Україні XIX – першої половини XX століть І. Брик, А. Волошин, М. Галущинський, М. Дужий, О. Духнович, І.Калинович, Д. Коренець, Є. Косевич, С. Магальяс, С. Сірополко, Є. Храпливий, І.Ющишин намагалися у своїх підручниках, методичних порадах, журнальних публікаціях донести до простого люду необхідність неперервного навчання, потреби в самоосвіті як шляху до підвищення добробуту, національно-культурного відродження українського народу.

Вітчизняні вчені (С. Бабенко, І. Витанович, М. Галущинський, С. Гелей, І.Герасимович, В. Гомоннай, Я. Гончарук, В. Доманицький, С. Злупко, І.Карбулицький, А. Качор, Є. Лихолат, Я. Малик, Ю. Павликовський, Р.Пастушенко, Є. Пігуляк, О. Попович, В. Сімович, С. Смаль-Стоцький, Є.Храпливий, В. Чайковський та інші) в різний час опублікували чимало праць, присвячених освітньо-економічним процесам на західноукраїнських землях та діяльності українських кооператорів і педагогів, їхньої педагогічної, наукової, громадсько-економічної та культурно-просвітницької подвижницької праці.

Учені наголошували, що економічна освіта – не самоціль, вона є потужним чинником виховання цілісної особистості. У цій надзвичайно складній справі використовувалося чимало різних засобів впливу на формування особистості. Один із них – навчальна книга, підручник, poradник. Підручник – це перша навчальна книга, що містить основи наукових знань із певного предмета, складена відповідно до вимог дидактики з урахуванням

вікових особливостей школярів [12, с. 68–73]. Водночас має свою специфіку навчальна література для дітей і дорослих.

Аналіз джерельної бази свідчить, що на західноукраїнських землях на початку XIX століття провідна роль щодо захисту і розвитку народного шкільництва, педагогічної думки, розробки підручників, зростання освіченості і соціальної свідомості населення краю належала церкві [17, с. 45]. Здобутки українського шкільництва того часу пов'язані з діяльністю І. Могильницького, представників «Руської трійці» М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького. Наприклад, з ініціативи І. Могильницького в Перемишлі створено «Товариство галицьких Греко-католицьких священиків для поширення письмами просвіти і культури серед вірних», метою якого було видання шкільних книжок народною мовою. Він був першим директором дяко-вчительського інституту, відкритого 1 жовтня 1817 року, автором багатьох циркулярів, у яких закликав духовенство створювати школи з українською мовою навчання. За час нагляду І. Могильницького за шкільництвом у Перемишльській єпархії було створено 410 українських народних шкіл, видано п'ять шкільних підручників, серед яких «Букварь словено-русского языка», «Наука християнська по ряду катехизма нормального к пользі дітей парафіяльних» та інші [17, с. 38]. Крім названих підручників, стараннями консисторії було видано «Букварь словено-русского языка» (Львів, 1817), «Катехизисъ малый для училищ парафіяльных» (Львів, 1818), «Повинности підданих до їх Монарха в употребленіе школ парафіяльных» (Львів, 1819), «Букварь языка словенского чтенія учащимися в полезное руководство, в нем же молитви, служеніе до Службы Божія і іныя правди віри католической християнському благопотребныя обретаются» (Львів, 1819), «Букварь педагога Руского языка въ королевствах Галиціи и Лодомеріи уживаного, враз німецького й польского, для шкіл парафіяльных руськихъ» (Перемишль, 1838) та багато інших.

Для підвищення якості підручників, залучення широкого кола авторів до їх написання у 30–40-х роках XIX століття оголошувались конкурси, внаслідок чого у практику народних шкіл було введено низку нових підручників, які відповідали вимогам часу. Серед них – «Книжка для читанія» (1849), «Букварь рускій для школ въ Галиціи» (1849), укладений Антоном Добржанським, «Настановленіе к умочисленію», ч. I і II (1849, 1850) та інші [17, с. 45].

У контексті нашого дослідження на особливу увагу заслуговує підручник методики крилошанина Івана Лаврівського. Як свідчить дослідження Б.Ступарика, підручник був поданий до цензури 1837 року і

схвалений до друку 1 лютого 1838 року, але виданий не був. Адресований він учителям і помічникам учителів тривіальних і парафіяльних шкіл, а підготовлений з урахуванням передових ідей європейської педагогіки [9, с. 111–150]. У вступі до підручника зазначалося, що навчання і виховання молодих людей є дуже потрібним і важливим для них самих і для всього краю. Добре виховання людини в молодості і необхідне для її стану вдосконалення в навчанні є надзвичайно важливим на все життя, а занедбане виховання приносить для її розуму і серця шкоду. Належне виховання і досконалість у навчанні, наголошується в підручнику, є потрібним і корисним для всього краю, бо з дітей в дорослому віці стануть рільники, ремісники, торговці, судді і т. п. Якщо вони будуть мати занедбане серце і розум, то не матимуть ані належного призначення, ані потрібних відомостей, ані необхідної здатності для відповідної діяльності. Такий стан цих людей шкодитиме не лише окремим особам, а й людській суспільності, і навіть усьому краєві [17, с. 47–48].

Хоч видавати підручники було важко, та все ж діяльність священиків, шкільних наставників, вищого духовенства свідчить про енергійні заходи щодо закладання шкіл та опіки над ними. Ця діяльність формувала в колах української духовної інтелігенції усвідомлення важливості школи і її ролі для розвитку нації, активізувала боротьбу за національно-культурне відродження українців Галичини, Буковини, Закарпаття.

Особлива роль у розвитку освіти на Буковині ХІХ століття належить Юрію Федьковичу (1834–1888), який своєю просвітницькою діяльністю та виробленням нових підходів до навчального процесу в школі намагався сприяти підвищенню національної свідомості жителів Буковини, усвідомлюючи значення школи у боротьбі з денаціоналізацією буковинського населення.

Працюючи шкільним інспектором Вишницького повіту, Ю. Федькович детально ознайомився з роботою шкіл (їх було тоді на 27 громад лише сім). Стурбований станом освіти в народних школах, педагог писав: «Вчитель повинен сам добре читати, грамотно писати, рахувати і вміти всього того розумно по-людськи навчити дітей, не пускаючи в рух кулаків» [6, с. 337]. Він аналізував роботу шкільних рад та інспекторів, звертав увагу на важкий економічний стан тогочасних шкіл, коли не було ні підручників (на всі школи, які він відвідав, було всього п'ять українських і два німецькі букварі), ні відповідних шкільних приміщень. Особливою проблемою була фахова підготовка учителів і низький рівень володіння найновішими досягненнями

методики. За таких обставин, вважав Ю. Федькович, школа «не може відповідати вимогам педагогіки» [10, с. 23].

Своєю організаційно-педагогічною працею Юрій Федькович намагався допомогти народові в господарському вихованні й навчанні дітей. З цією метою написав чимало байок, оповідань, казок для шкільних читанок. На жаль, із усього написаного йому вдалося 1869 року видати у Відні лише «Співаник для господарських діточок» на кошти М. Бучинського. Це була перша книжка, надрукована фонетичним правописом, її змістом стали вісім народних пісень морально-патріотичного спрямування.

Багато зробив для розвитку Буковини учений і методист, педагогічний діяч Омелян Попович (1856–1930). Його перу належать підручники для народних шкіл, шкіл, такі, як «Буквар для шкіл народних», підручник для навчання грамоти – «Читанка і граматика для шкіл народних. Часть I» (для 1-го і 2-го року навчання), який допрацьовувався і неодноразово перевидавався (1895, 1911, 1912, 1914, 1915 рр.); «Читанка для шкіл народних» для 3-го і 4-го року навчання і граматика до неї; III частина читанки для 5-го і 6-го року навчання, а через рік граматика до неї. На особливу увагу заслуговують його методичні посібники з навчання письма і читання.

Педагогічні статті О. Поповича, присвячені організації навчально-виховного процесу в школах та методикам викладання різних предметів, мають науково-методичне значення, у них бачимо елементи економічної освіти дітей. Педагог виступав за максимальне використання наочності, практичних методів навчання, щоб учні у процесі вивчення природничих предметів набиралися досвіду під час експериментів, спостережень, виготовлення моделей і могли самі робити певні висновки. Важливим засобом навчання і господарського виховання педагог вважав практичні роботи дітей «у городцях», спостереження за природою, усе, що робить дитина руками, бо «дитина знає лише те, що сама собі напрацює, дитина забуває що виділа або чула, але ніколи не забуває того, що робила». Такі поради за своєю суттю наближаються до концепції Вальдорфської школи, до поглядів Рудольфа Штайнера: у навчанні головне опора на власний досвід дитини [8].

Видатний учений у галузі мовознавства і літератури, посол до Чернівецького та Віденського сейму, проводир українського національного відродження та творець українського шкільництва на Буковині Степан Смаль-Стоцький (1859–1938) у своїй культурно-просвітницькій діяльності значну увагу приділив економічним проблемам краю. Він сприяв розширенню мережі

сільських хат-читалень, сільських кас, став ініціатором заснування народного університету в Чернівцях, залучення дорослих до здобуття освіти, розвинув видавничу справу на Буковині, домігся впровадження фонетичного правопису [15, с. 121–123].

Для підтримки і зміцнення становища селян, вважав учений, потрібно докласти «всіх сил ...аби сей стан скріпився, зміцнився, став якнайбільше незалежним. Тоді той стан стане підвалиною нашого культурного і економічного поступу, нашої політичної сили» [15]. З цією метою С. Смаль-Стоцький активно взявся за створення системи позичкових кас і дрібних кооперативних об'єднань на Буковині. Подібні селянські організації на той час вже були поширені у Західній Європі. Поступово цей рух перекинувся в Галичину. Однак на Буковині далі окремих газетних публікацій справа не рухалася. Як депутат Буковинського сейму 1893 року С. Смаль-Стоцький виступив із промовою, яку присвятив питанням організації кредиту для селян; обґрунтував необхідність створення на Буковині мережі закладів за системою Райффайзена, що, на його думку, була найбільш придатною для селян. Суть цієї системи, яку ще в середині ХІХ століття активно популяризував німецький економіст і політик Ф. Райффайзен (звідси й назва кас – райффайзенки), полягала у створенні в кожному селі каси взаємодопомоги, яка об'єднувала кошти самих селян. Перші шість райффайзенок було відкрито 1898 року, а наприкінці 1904-го їх налічувалося 78.

С. Смаль-Стоцький 1900 року видав «Порадник, як закладати каси позичкові і щадниці», у квітні 1903-го опублікував відозву про об'єднання селянських кас. «Тоті каси, – зазначалось у відозві, – повинні тепер зробити межі собою спілку і усі зв'язатися до купи в один кріпкий союз аби через те прибуло їм сили і аби вони руским хліборобам принесли ще більший пожиток, подали їм ще більшу поміч і поратунок» [16]. Загальні збори представників селянських фінансових установ 10 травня 1903 року прийняли ухвалу створити союз хліборобських спілок на Буковині «Селянська каса», очолив її С. Смаль-Стоцький. «Селянська каса», крім організації по селах кооперативів, поширила діяльність райффайзенок на купівлю й продаж землі, вже 1912 року вона об'єднувала 174 українські кооперативи, у тому числі 159 райффайзенок.

С. Смаль-Стоцький приділяв велику увагу проблемам економічної освіти дорослих. З метою вивчення світового досвіду він у Німеччині ознайомився з досвідом організації подібних шкіл (1906), студював літературу про вищі школи для селян у Данії та Швеції й доклав значних зусиль до налагодження діяльності «Курсу вищої освіти для селян» у Чернівцях.

Педагог вважав, що необхідно давати селянам добру освіту, бо тільки освічений народ зможе досягти високого життєвого рівня.

Перший організований курс вищої освіти для селян розпочав роботу в березні 1910 року й налічував 37 слухачів; 1911-го їх було вже 80. Серед викладачів, крім С. Смаль-Стоцького, який був і директором цих курсів, працювали М. Кордуба, В. Сімович, Т. Галіп, І. Герасимович. З 1911 року організацію курсів узяло на себе «Історичне товариство» і перейменувало їх на «Курси висшої народної освіти ім. С. Смаль-Стоцького». Однак вони проіснували тільки три роки, до початку Першої світової війни [8, с. 329].

Українські вчені, письменники і громадські діячі С. Смаль-Стоцький, Б.Лепкий, М. Чайковський і В. Сімович з ініціативи громадської організації «Союз визволення України» у роки Першої світової війни працювали у таборах для військовополонених у Райштаті, Вецлярі, Фрайштадті, Зальцведелі, де було зібрано понад 40 тисяч українців. У таборах організовувалися курси для неграмотних, хати-читальні, театральні групи, атлетичні ліги, кооперативи, друкарні, видавалася газета. За клопотанням В. Сімовича в кожному таборі було відкрито трикласні народні школи для малограмотних полонених та народні університети. У народному університеті освіта для військовополонених проходила за зразком народного університету для селян у Чернівцях, діяли курси української літератури та граматики, історії та географії України, суспільно-правових наук, природознавства та гігієни, кооперації, земельного господарства, садівництва, бджільництва. Тут 1918 року В. Сімович видав підручник «Практична граматика української мови» [8, с. 341].

Виховна теорія видатного культурно-освітнього діяча, педагога Закарпаття О. В. Духновича (1803–1865) побудована на принципах виховання у праці. Він вимагав зробити працю основою виховання, трудові процеси розглядав у тісному зв'язку з іншими сторонами формування особистості – фізичною, моральною, розумовою та естетичною. Тому педагог закликав батьків: «Дай сину твоєму здоровий розум, дай йому добрий нрав, дай йому науку, способность, трудолюбие» [1, с. 4]. На думку педагога, трудове виховання має враховувати вікові особливості школярів, не перевантажувати їх, не змушувати до непосильної праці: «В упражненіях телесних учитель да позорствует весьма на возраст и на состав тела учеников своих» [1, с. 36]. Звідси випливає необхідність правильного фізичного виховання. Зокрема, О. Духнович перший із закарпатоукраїнських педагогів наголосив на ролі

фізичного виховання в процесі формування особистості, довів, що завдяки фізичним вправам «душевні і тілесні сили чудесно розвиваються» [1, с. 37].

Педагогічна спадщина Олександра Духновича є чітко організованою, логічно структурованою системою виховання підростаючого покоління з визначеними принципами, завданнями, методами виховання, які стали надбаннями всієї української педагогічної системи. Свої думки з приводу теорії виховання дітей педагог практично реалізував на сторінках «Книжиці читальної для починаючих».

До середини XIX століття в регіоні національна освіта й культура знаходилися у вкрай несприятливих умовах. О. Духнович намагався змістом букваря виховувати в української дитини почуття громадянськості, патріотизму, реалізовувати завдання різних напрямів виховання: духовного, морального, трудового. «Книжицю читальную для начинающих» розглядаємо як значний внесок у розвиток теорії виховання молодших школярів, де складовою було господарське виховання дитини.

У складі Чехословаччини соціально-економічне становище Закарпаття дещо поліпшилося порівняно з часом перебування в межах Австро-Угорщини. Провідна роль у розбудові тогочасного шкільництва належала Августиніві Волошину. Виховну концепцію педагог розробляв за такими напрямками: виховання духовності, високої моралі, забезпечення трудового, економічного, естетичного, фізичного виховання. У своїх «Азбуках» початку XX століття А.Волошин уперше виступив поборником гуманістичних ідеалів – правдивості, гідності, любові та поваги до старших, віри в Бога та ін. Їх педагог прагнув прищепити шляхом формування патріотизму та національної гордості, тому відповідно добирав методичні матеріали для абеток, логічно й послідовно komponував їх на допомогу вчителю й учню.

Традиції О. Духновича і А. Волошина продовжував О. Маркуш. Спрямованість букваря «Зорниці» (1924) зосереджена на вихованні моральних рис особистості. Педагог актуалізував принцип народності доббором засобів народної педагогіки. Проаналізовані букварі, якими послуговувалися в українських школах Закарпаття на початку XX століття, а це: «Карпаторусській буквар» (Д. Вислоцький, Ужгород, 1922), «Рідне слово. Буквар для неграмотних» (А. Домбровський, Львів, 1928), «Букварь для народных школ епархії Пряшевской» (І. Кизак, Пряшів, 1921), «Букварь. Читайте и пишите» (О.Маркуш та Ю. Ревай, Прага, 1937) – переконують, що освітня спрямованість була досить різнобічною, а визначальними пріоритетами – загальнолюдські цінності. Широке використання в них скарбів

народної педагогіки і такі напрями виховання, як моральне, трудове, господарське, були першою сходинкою економічного виховання дітей.

Як зазначає Б. М. Ступарик, до 1848 року в краї склалася система шкільництва, яка включала дошкільні заклади, нижчі і вищі школи, заклади з підготовки вчителів, але в ній українськими були лише 1 500 народних шкіл [17, с. 22]. Система шкільництва служила засобом денаціоналізації українського населення. Навчанням у школі було охоплено лише 14% дітей шкільного віку. Контроль за діяльністю шкіл було покладено на церкву. Це була «доба гегемонії греко-католицького духовенства, яке творило тоді єдину репрезентивну верству, що в перших декадах ХІХ ст. започаткувала відродженецьку добу» [14, с. 212]. Українському народу необхідно було дати освіту, знання. І зрушити справу могла допомогти інтелігенція, її розумова діяльність, необхідна була книжка.

Одним із доказів переважання священиків серед інтелігенції було те, що із 43 книжок, написаних між 1837 і 1850 роками українською мовою, 40 належало перу священиків. Лише у другій половині ХІХ століття вагомим чинником на Західній Україні стане світська інтелігенція – вчителі, юристи, вчені, письменники та чиновники.

Справа ж економічної освіти населення вимагала особливої роботи: передусім елементарної грамотності, вироблення в кожній людині потреби здобування знань для доцільного ведення господарства. Відомий провідник господарського та економічного просвітництва Микола Творидло, який залишив значний доробок друкованих праць, чимало зробив для модернізації господарського та економічного життя у Західній Україні кінця ХІХ – першої половини ХХ століть, писав: «Однак не бракло у нас і перед заснуванням «Просвіти» людей для ширення господарського значіння і культури. До 1848 року незнана авторові цих стрічок ніяка господарська література в Галичині, крім двох книжок: 1) “Руководство ко умноженію і годованію садовини по селах і місточках” Гавришкевича вид. 1844 р. в Перемишлі і 2) “Наука о управі тютюну для Галиціянов, іждевенієм правительства издадеса” в Відні 1847 року. У рр. 1848–1868 містила статті на господарські теми “Зоря” (1848–1857), головно за редакції А. Павенцького, а також “Галичо-русскій Вістник”, заснований в 1849 р., а перенесений відтак як “Вісник” до Відня. В 1850 році містила господарські статті “Сельская Рада” ч. 1–5, господарству був присвячений “Місяцеслов господарскій” в рр. 1851–52. В 1852 році появилося “Короткоє наставленіє” до розширення, засадження дерев всякого рода для сьельского міру” і цьогож року “Поученіє що до захованя мір предостереженя

при добираню коней маючих їдкі золзи, носатизну і черви”, обі коштом державним» [18, с. 108–109].

Подальше наближення до народних мас і піднесення національного духу простежується у змісті господарської літератури від 1861 року. З’являються популярні часописи, в яких видно значно більше уваги до господарської долі українського населення, зокрема «Письмо до Громади» (1863–4) Шеховича, «Дім і школа» (1863–4) Гушалевича, «Неділя» (1865–6) Попеля, «Порадниця домашна» та «Секретар» (1865) Шеховича. В 1862 році видав в Перемишлі Л–ський «Рільництво», а в 1864 р. Бобикевич Теодор в Коломиї «Порадник для любителів скотоводства» [18, с. 108–109].

Аналіз історико-педагогічної літератури, архівних джерел засвідчує, що лише з початком створення товариства «Просвіта» (1868) розпочинається серед українського народу культурно-просвітня робота, пропаганда економічних ідей вітчизняних та європейських учених, педагогів, визначена його статутом і провідними напрямками його діяльності. Велику групу видань перших років діяльності товариства «Просвіта» становили підручники для початкових і середніх українських шкіл Галичини. Від 1869 року до 1876-го «Просвіта» випустила 22 підручники загальним тиражем 15,1 тисячі примірників. Серед авторів та укладачів підручників відомі західноукраїнські просвітителі – О.Огоновський, А. Вахнянин, О. Барвінський, П. Свенціцький, Ю. Романчук та ін. Це були перші українські підручники для середніх шкіл [7, с. 75].

Товариство «Просвіта» 1877 року випустило «Буквар» і читанки з другого до четвертого класу для народних українських шкіл. З 1907 року виходила серія «Просвітні листки», де містилися різноманітні за тематикою та жанром передруки з періодичного журналу Товариства «Письмо з “Просвіти”». Журнал виходив щомісячно, подавав «способи і шляхи, якими народ може йти до кращої долі, а також інформацію про досягнення людського духа». Від 1907 року до 1913-го видавці зуміли збільшити тираж з 1,5 до 3 тисяч примірників. Періодично з’являвся розділ «Вісті з “Просвіти”», де Головний Виділ подавав інформацію про діяльність філій і читалень Товариства. Усього в серії вийшло 60 випусків загальним тиражем 190 450 примірників.

Накресливши у статуті завдання не лише культурного розвитку, а й економічної освіти українського населення Галичини, Товариство 1908 року починає видавати для дорослих серію «Господарська бібліотека». До неї входили популярні виклади основ науки господарювання, необхідні кожному

селянинові, більшість книжок було присвячено практичним та економічним аспектам сільського господарства. У серії «Взірцевий Господар» за 1908–1909 рр. видано підручник із рільництва для селян, який переклали з польської мови І. Брик, А. Глодзінський, М. Коцюба. Наступним випуском «Взірцевого Господаря» було «Плеканє овочевих дерев і овочевих корчів». Видання «Взірцевого Господаря» було вкрай необхідне, мало багато читачів, особливо серед селян, про що свідчить попит на ці книги. У цій серії видано книгу М. Михалевича «Пасіка, що треба знати, чого постаратися, та як що коли робити, щоби пасіка все добре велася» (1910), два томи І. Кулішера «Наука про народне господарство» (1912–1913), переклад здійснив М. Залізник.

Реальною допомогою в підвищенні рентабельності господарств, поліпшенні обробітку ґрунтів, отриманні за мінімальних витрат високої врожайності була книга мандрівного вчителя господарства С. Кузика «Рільничі досьвіди і проби, роблені заходом товариства “Просвіта” у Львові на селянських господарствах в літах 1908–1910». Видання підготовлене на основі дослідів, що проводилися у 40 повітах, 83 місцевостях зі звітами 121 дослідника. Книга була ілюстрована, довідковий матеріал включав алфавітний покажчик районів і місцевостей, де проводили дослідження, і людей, які подали звіти [7, с. 90]. Такі видання допомагали підвищувати економічну і фахову освіченість українського селянства, покращувати і вдосконалювати методи господарювання. Виходила також спеціальна серія, до якої увійшло 36 книжок, присвячених господарським темам. У серії «Господарська бібліотека», редактором якої був М. Коцюба, потім С. Кузик, вийшло вісім книг загальним тиражем 23 тисячі примірників [7].

Важливим етапом у розробленні економічних програм в Галичині став організований «Просвітою» Перший український просвітньо-економічний конгрес 1909 року, в якому взяли участь просвітителі всієї України, щоб об'єднати зусилля і скоординувати свої дії [7, с. 85].

Після 1928 року «Просвіта» починає видавати серію «Бібліотека “Життя і Знання”». Про авторитет і масштаби діяльності «Просвіти» свідчить той факт, що до 1939 року мережею філій і читалень було охоплено 85% західноукраїнських земель. «Просвіта» стає наймасовішою культурно-просвітньою організацією, яка спрямовує свої погляди на потреби народу, розвиток економіки краю. Головною умовою культурного піднесення народу «Просвіта» вважала саме високий рівень життя.

Видавалися популярно написані поради, в яких автори зверталися водночас до молоді про здобуття фаху і до батьків, вплив яких на молоду

людину був психологічно великим. Приклад такої книги – «Фахові школи – порадник для батьків та молоді» І. Лучишина [4]. На запитання «Чому нам треба фахової освіти?» автор дає відповідь і пораду, де її можна здобути. Адже «на українських землях живуть собі прекрасно мільйони людей без землі і здебільшого також і без якихось високих студій. ... Хто ж це ті щасливці? Це ті люди, що працюють в промислі і торгівлі». Але «ті дві галузі господарського життя спочивають, на жаль, в руках неукраїнців і є зосереджені головню по містах. Тому не дивно, що на західноукраїнських землях міста є чужі для українських працюючих мас і стоять неначе острови відрубної чужонаціональної культури серед моря українських сіл» [4, с. 3–4]. У той час, коли міста відіграють величезну і провідну роль у господарському, культурному і політичному житті, «український народ є таким немічним під оглядом господарським і політичним», є «селянською, хліборобською нацією».

Організатором економічної освіти дітей і дорослих селянського стану, автором низки праць, підручників і порадників для хліборобського шкільництва 1920–1930-х років на західноукраїнських землях був Євген Храпливий (1898–1949) – відомий учений, педагог, активний діяч товариства «Сільський господар».

Основне завдання товариства «Сільський господар» щодо теоретичної й практичної підготовки селянства до продуктивної праці в сільському господарстві та кооперації реалізував Є. Храпливий, організувавши 1932 року хліборобський вишкіл молоді. Цій справі вчений присвятив низку праць, підручників та порадників для хліборобського шкільництва 20–30-х років на західноукраїнських землях. Порадником в організаційних справах для гуртків і філій «Сільського господаря», методичним посібником, «програмою фахової агрокультурної праці ... сільгосптовариств», надзвичайно потрібним підручником стала книжка Є. Храпливого «За хліборобську справу» [19, с. 373].

Подаючи методичні рекомендації для хліборобського вишколу молоді, Є. Храпливий звертав увагу на роль знань, освіти у вихованні хлібороба і громадянина. «Освічена людина – це та, яку шанують, з якою рахуються, – писав Є. Храпливий. – Бо можна забрати їй майно, можуть втомити її старечі роки, а все у неї розум світлий і душа гарна. Ті народи, що здавна старалися за освіту, за знання, є сильні і могутні. ... першим нашим завданням є добувати собі знання, добувати собі освіту. ... ми хочемо такої школи, де вчили б нас на правду того, що треба для громадянина-хлібороба, та щоби вчили нас такі люди, які вийшли з нашого народу, з любов'ю

ставляться до нашої дітвори та хочуть подати нам те, що самі знають. ...Щоби добути хліборобську освіту поза хліборобськими школами, яких у нас так мало, мусять хлібороби гуртуватися у Гуртках «Сільського господаря», читати пильно наші господарські часописи та книжки, ходити на сходи, пильно дослухатися порадам агрономів та присвоювати собі все те, що вони вказують» [20].

Важливою ділянкою освітньої праці серед селян Євген Храпливий вважав організацію економічної освіти дорослих, зокрема залучення сільського жіноцтва до секцій господинь при гуртках товариства «Сільський господар». При централі товариства «Сільський господар» була організована Головна секція господинь, яку очолила О. Кисілевська. За кілька років наполегливої праці Головна секція господинь налічувала 14 тис. організованих селянок.

Із запровадженням з 1932 року обов'язкового теоретичного навчання у старших класах середніх і народних шкіл основ кооперації постало питання підручників. До часу, коли був виданий окремий шкільний підручник про народне господарство та науку кооперації, учитель повинен був сам на підставі додаткової літератури готувати відповідні бесіди на кооперативні теми.

Економічне навчання проводилося так, щоб зацікавити молодь до самостійного вивчення кооперації і поглибити симпатії до кооперативної ідеї. З наукою кооперації мав бути ознайомлений не лише той учитель, який вів окремі години кооперації, а все рідношкільне вчительство, щоб використовувати набуті знання для поглиблення кооперативних відомостей при навчанні інших предметів. Під час викладання історії та географії треба було також торкатися економічних питань, на уроках української мови – порушувати такі питання, як написання протоколу засідань, ведення кореспонденції. Одне слово, увесь учительський склад кожної української школи повинен був розуміти і симпатизувати всіма силами вихованню молоді в кооперативному руслі.

У культурно-освітній роботі Ревізійного Союзу Українських Кооперативів (РСУК) значна роль належала видавничій діяльності товариства, яким був «Господарсько-кооперативний часопис» – ілюстрований тижневик, де популяризувалися кооперативні ідеї серед найширших верств української громадськості, публікувалися матеріали на кооперативні теми. Щорічно видавництво РСУК здійснювало випуск серії підручників для потреб вищої освіти, економічного та кооперативного навчання, виховання кооперативних

організаторів і торгівельних референтів; для масового навчання на кооперативних курсах та масової кооперативної пропаганди. Друкувалися також окремі книги з інструкціями та порадами: П. Панченко – «Порадник крамаря»; Є. Храпливий – «Молочарське книговодство», «Як працювати у Хліборобському вишколі молоді»; Р. Димінський – «Раціоналізація бюрової праці»; інші ж поширювали та поглиблювали знання кооперативної історії (Д. Рассель – «Кооперація і національні завдання»; М. Туган-Барановський – «Кооперація, її природа та мета»), видані окремо і опубліковані у пресі книги, правильники, поради.

Одним із засобів поширення друком організаційних засад і загальнокооперативної пропаганди з додатком текстів законів був інший періодичний орган РСУК – «Календарець Українського Кооператора». Видавався часопис «Кооперативна Республіка» – науково-теоретичний, дискусійний місячник, який висвітлював, крім суто кооперативних проблем, питання національної економіки. На сторінках «Кооперативної Республіки» провідні вчені С. Бородаєвський, А. Жук, К. Коберський, Д. Коренець, В. Левинський, Б. Мартос, О. Мицюк, Г. Міллер, Ю. Студинський, В. Тотоміанц, М. Щербина публікували праці про досвід української і зарубіжної кооперації й економічної науки. У перекладі з іноземної мови були опубліковані праці Ш. Жіда, Д. Расселя, Д. Ворбаса.

Значну увагу розвитку економічної освіти дітей та молоді, пропаганді ідей кооперації та безперервної освіти, розвитку кооперативного навчання присвятив організатор торговельно-кооперативного шкільництва, відомий педагог Д. Коренець (1875–1946). Однією з провідних ідей у педагогічній спадщині Д. Коренця є ідея безперервної освіти. Так, у «Пораднику для самоосвітніх гуртків», співавтором якого був педагог, наголошується, що «...доцільна освітньо-виховна праця повинна тривати ціле життя, щоб розвивати розумові сили і духовні здатності людини аж до смерті. ...Не повинно бути в житті людини перерви, коли вона перестає вчитися, а вже ніяким чином тоді, коли вона молода, коли має запал, рветься до геройських подвигів та цікавиться культурними та суспільними питаннями» [11].

Ступенева професійна освіта як важлива ланка в системі безперервної освіти розглядалася Д. Коренцем і в таких працях, як «Організація торговельно-кооперативного шкільництва», «Кілька слів вияснення в справі нашої Торговельної школи», «Нові типи торговельних шкіл і їх значення для нас», «Рідна школа та реформи шкільництва», «Чи ми дійсно відчуваємо потребу фахових шкіл» та ін. У цих та інших працях Д. Коренець аналізує

зарубіжні моделі ступеневої торговельно-кооперативної освіти, показує економічні, соціально-культурні, демографічні чинники і напрямки їх розвитку.

Ідея Д. Коренця про пріоритетну роль фахової ступеневої освіти, що спрямована на господарське, економічне виховання і збереження творчого потенціалу народу, є актуальною і в сучасних умовах розвитку українського суспільства, зміцнення державності України. На наш погляд, особливу педагогічну цінність становить підхід Д. Коренця про зв'язок ступеневої професійної освіти особистості з принципом природовідповідності. На жаль, часто дітей, здібних до практичної діяльності, віддають до загальноосвітніх гімназій, ліцеїв, керуючись лише показним престижем, волею батьків, а не природною обдарованістю дитини. Щоб уникнути апатії до навчання, байдужості й не калічити душу дитини, педагог рекомендував навчати відповідно до її природних здібностей, таланту.

«Є діти, що більше схильні до книжної науки, а є інші діти, що більше надаються до практичної науки, – писав Д. Коренець. – Тому вчасно пізнати, довідатися, до чого саме дитина надається, є справою дуже важливою для її майбутнього. На це не треба шкодувати ні коштів, ні праці. Як щось важливе починаємо, то треба добре обдумати, що робити, тим більше, що тут про рідних дітей йдеться» [3]. Прихильник фахової освіти Д. Коренець закликав організовувати професійну орієнтацію молоді, різні види консультацій, створювати «порадні для вибору звання», що знаходило підтримку серед найбільш прогресивних освітян краю [2].

Великої ваги надавали західноукраїнські педагоги освіти й самоосвіті дорослих. У «Пораднику для самоосвітніх гуртків» (1934), розробленому К.Коберським, Д. Коренцем, А. Жуком, Й. Раковським та іншими однодумцями, розкрито організаційні форми, методи і засоби навчання дорослих, створенням різноманітних курсів і гуртків. «Порадник» став своєрідним підручником, в якому викладені методологічні й методичні засади їх діяльності, визначено мету освіти дорослих: «Освіта дорослих у нинішнім розумінні має створити з кожної особи гармонійно розвинену людину, яка вміла би радити собі у складній плутанині нинішнього життя, яка вміла би розуміти всі суспільні явища, знайти для себе місце у спільнім житті і брати в ньому діяльну, творчу участь» [11]. Завданням виховання при цьому визначався розвиток розуму, характеру й волі, громадянських, національних та державних почуттів. У вказівках для організаторів гуртків самоосвіти наголошувалося на таких вимогах: а) рішуча перевага виховання над знаннями; б) розбудження духовних змагань і зацікавлень перед їх

задоволенням; в) виховання настроїв та почуттів, головним чином патріотичних; зміцнення взаємної приязні, солідарності та етичних і релігійних почуттів; г) розбудження самостійного мислення. У Статуті гуртка самоосвіти сформульовані завдання та засоби їх виконання, методика дискусійного читання, підготовки рефератів, коротких відповідей, анкетування, організації заочної освіти тощо [11], тож йшлося не лише про розбудову українського фахового шкільництва, але й подавалися цінні практичні поради щодо самоосвіти та самовиховання дорослих.

Справжнім методичним порадищем українському вчителю краю став журнал «Шлях виховання й навчання» – педагогічний тримісячник, орган товариства «Взаємної помочі українського вчителюства», який виходив упродовж 1927–1939 років [5]. Публікація в журналі «Шлях виховання й навчання» нарисів історії українського виховання, праць видатних українських педагогів (А. Домбровського, Д. Коренця, С. Русової, С. Смаль-Стоцького, М.Галущинського, О. Поповича, С. Сірополка, І. Ющишина), зарубіжного педагогічного досвіду (наприклад, статті «Народне шкільництво в Америці», «Виховання й соціальне положення індіан в Північній Америці», «Непевне майбутнє народної школи в Польщі», «Про шкільну справу на Великій Україні» – 1930 р., «Метода проєктів» – 1931), повідомлень про наукові дослідження з проблем психології дитини, порад з економічної освіти, кооперативного навчання, професійної орієнтації, боротьби з неписьменністю (наприклад, статті «Вакаційні курси для провідників і прихильників української кооперації», «Виклади про вибір звання», «Заочні курси кооперації при РСУК», «Неграмотність на українських етнографічних землях» – 1936 р.), інформацій про діяльність фахових шкіл в Україні і за кордоном – усе це допомагало закладати підвалини української педагогіки, служити її потребам. Українське народне вчителюство, яке виплекало думку про створення журналу, присвяченого питанням виховання й навчання, могло гордитися тим, що самостійно утримує єдиний на західноукраїнських землях педагогічний журнал, який захищав духовне життя українського народу.

Висновок. Отже, у зазначений історичний період на західноукраїнських землях, не зважаючи на мовні заборони й утиски панівних держав, для українських дітей і дорослого населення зусиллями культурно-просвітніх і господарських товариств друкувалися педагогічні видання, поради та підручники для економічної, кооперативної освіти, фахового навчання, що сприяло підвищенню ефективності господарювання. Книжка допомагала

боротися з неписьменністю українського населення, яка хоч і не була ліквідованою, але серед молодого покоління суттєво зменшилася.

Громадські організації не змогли повністю реалізувати свій потенціал у сфері підручникотворення через нерозвинутість українського книжкового ринку, нерентабельність видавничої справи, постійні утиски з боку владних структур, відсутність коштів та інші причини. Та все ж вони виступили одним з ключових чинників поширення друкованого слова рідною мовою серед українського народу на західноукраїнських землях.

Культурно-просвітні товариства створили розгалужену інфраструктуру бібліотечних закладів просвітницького, молодіжного, педагогічного, економічного характеру, загальні фонди яких становили близько 1,5 млн. книг [13, с. 19]. Економічна освіта дітей і дорослих сприяла розвитку економічної діяльності, що відіграло важливу роль у розвитку сільського господарства, створювало сприятливі умови для піднесення матеріального добробуту українського селянства, розширювало можливості фахової освіти.

Дослідження змісту підручників, методичних порад та рекомендацій, розроблених педагогами минулого, свідчить про їхню цілеспрямованість на розвиток економічної освіти і господарського виховання дітей і дорослого населення, тож як цінний історико-педагогічний досвід може бути використаний з метою удосконалення змісту, організаційних форм, засобів і методів виховання в сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Духнович А. Народная педагогия в пользу учителей сельских / А. Духнович. – Львів, 1857. – 91 с.
2. Коренець Д. Чи ми дійсно відчуваємо потребу фахових шкіл / Д. Коренець // Господарсько-кооперативний часопис. – 1927. – Ч. 37. – С. 3–4.
3. Коренець Д. Що робити з дітьми / Д. Коренець // Рідна школа. – 1934. – Ч. 10. – С. 150–151.
4. Лучишин І. Фахові школи – poradnik для батьків та молоді / І. Лучишин. – Львів, 1930. – 64 с.
5. На шляху // Шлях виховання й навчання. Тримісячник. Орган «Взаїмної помочі українського вчительства». – 1936. – Х річник. – Ч. I. – Львів, 1936. – С. 2–10.
6. Написання Осипа Юрія Федьковича. Перше повне і критичне видання. – Львів, 1910. – Т. 1. – 501 с.
7. Нарис історії «Просвіти» / Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк. – Львів – Краків – Париж: Просвіта, 1993. – 232 с.

8. Пенішкевич О. І. Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – початок XX ст.) / О. І. Пенішкевич : Монографія. – Чернівці: Рута, 2002. – 520 с.
9. Підручник методики Івана Лаврівського. Подав Юрій Кміт // Українсько-Руський Архив, т. ІV. – Львів, 1909. – С. 111–150.
10. Погребенник Ф. Інспекторські звіти Федьковича та його промови на Повітовій вчительській конференції (перекл. з німецької мови) / Ф. Погребенник. – Чернівці, 1958. – 40 с.
11. Порадник для самоосвітніх гуртків // Науково-популярна бібліотека товариства «Просвіта». – Львів: Накладом фонду «Учітеся, брати мої», 1934. – Кн. № 14. – 126 с.
12. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних університетів / О. Я. Савченко. – К., 1997. – 368 с.
13. Савчук Б. П. Українські громадські організації в суспільному житті Галичини (остання третина XIX ст. – кінець 30-х років XX ст.) / Б. П. Савчук: Автореф. дис. ... доктора історичних наук / 07.00.01 – історія України/ Чернівецький державний університет імені Юрія Федьковича /. – Чернівці, 1999. – 32 с.
14. Семчишин М. Тисяча років української культури / М. Семчишин. – К., 1993. – 550 с. – с. 212.
15. Смаль-Стоцький С. Політика реальна // Буковина. – 1896. – Ч. 85. – С. 53–85. – Ч. 88.
16. Смаль-Стоцький С. В справі заснування союзу усіх руських кас райфайзенських / С. Смаль-Стоцький // Руська Рада. – 1903. – Ч. 13.
17. Ступарик Б. М., Моцюк В. Д. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини /1772–1939 рр./ . – За ред. Ступарика Б. М. – Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 1995. – 175 с.
18. Творидло М. Економічна діяльність «Просвіти» / М. Творидло // Календар товариства «Просвіти» на переступний рік 1928. Ювілейне видання з нагоди 60-ліття «Просвіти» і 50-ліття календаря. – Львів: Коштом товариства «Просвіта» у Львові, 1927. – С. 106–129.
19. Храпливий Є.: «За хліборобську справу» / Є. Храпливий // Кооперативна Республіка. – 1932. – Ч. 10. – С. 373.
20. Храпливий Є. Як працювати у Хліборобському Вишколі Молоді. Друге, поправлене видання / Є. Храпливий. – Краків: Накладом «Українського Видавництва» в Кракові, 1940. – 138 с.

Висновок

Отже, у зазначений історичний період на західноукраїнських землях, не зважаючи на мовні заборони й утиски панівних держав, для українських дітей і дорослого населення зусиллями культурно-просвітніх і господарських товариств видавалися педагогічні видання, порадики та підручники для економічної, кооперативної освіти, фахового навчання, що сприяло підвищенню ефективності господарювання. Книжка допомагала боротися з неписьменністю українського населення, яка хоч і не була ліквідованою, але серед молодого покоління суттєво зменшилася.

Громадські організації не змогли повністю реалізувати свій потенціал у сфері підручникотворення через нерозвинутість українського книжкового ринку, нерентабельність видавничої справи, постійні утиски з боку владних структур, відсутність коштів та інші причини. Та все ж вони виступили одним з ключових чинників поширення друкованого слова рідною мовою серед українського народу на західноукраїнських землях.

Культурно-просвітні товариства створили розгалужену інфраструктуру бібліотечних закладів просвітницького, молодіжного, педагогічного, економічного характеру, загальні фонди яких становили близько 1,5 млн. книг. Економічна освіта дітей та дорослих сприяла розвиткові економічної діяльності, що відіграло важливу роль у вдосконаленні сільського господарства, створювало сприятливі умови для піднесення матеріального добробуту українського селянства, розширювало можливості фахової освіти.

Дослідження змісту підручників, методичних порад та рекомендацій, розроблених педагогами минулого, свідчить про їхню цілеспрямованість на розвиток економічної освіти і господарського виховання дітей і дорослого населення, тож як цінний історико-педагогічний досвід може бути використаний з метою удосконалення змісту і організаційних форм і методів фахової економічної освіти в сучасних умовах.

PEDAGOGICAL EDITIONS, TEXTBOOKS AND MANUALS, ARE FOR ECONOMIC EDUCATION OF CHILDREN AND ADULTS (WEST UKRAINE IN THE XIXTH – IN THE BEGINNING OF THE XXTH CENTURIES)

Gipters Zinayida Vasyljewa

Pedagogical, in a civilized manner-elucidative activity of Ukrainian public organizations and teachers is examined in the floor, their role in matters of preparation of pedagogical editions, textbooks and methodical manuals for

economic education of children and adults on West-Ukrainian earths of XIX – beginning of XX of centuries.

Keywords: economic education of children and adults, co-operation, trade education, in a civilized manner-elucidative society, societies "Inlightening", "Native school", "Rural owner", Auditing Union of Ukrainian cooperative Stores.

Thus, in a noted historical period on West-Ukrainian earths, not having regard to linguistic prohibitions and oppressions of the dominating states, for the Ukrainian children and adult population efforts of cultural inlightening and economic societies were seemed by pedagogical editions, advisers and textbooks for economic, co-operative education, professional studies which assisted the increase of efficiency of menage. A book helped to contest with illiteracy of the Ukrainian population, which though was not liquidated, but among the young generation diminished substantially.

Public organizations were not able fully to realize the potential in the field of підручникотворення through нерозвинутість of the Ukrainian book market, unprofitability of publishing business, permanent oppressions from the side of imperious structures, absence of money and other reasons. And however they came forward to one of key factors of distribution of the printed word by the mother tongue among the Ukrainian people on earths of Western Ukraine.

Societies of the Cultural inlightening created the ramified infrastructure of library establishments of elucidative, youth, pedagogical, economic character, the general funds of which presented about 1,5 million books [13, p. 19]. Economic education of children and adults assisted to development of economic activity, that played an important role in development of agriculture, created favourable terms for presentation of material welfare of the Ukrainian peasantry, extended possibilities of trade education.

Research of maintenance of textbooks, methodical advices and recommendations, worked out by the teachers of the past, testifies to their purposefulness on development of economic education economic education of children and adult population, therefore as valuable historical and pedagogical experience can be used with the purpose of improvement of maintenance, organizational forms, facilities and methods of education in modern terms.